

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת האזינו

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

דברים פרק-לב

{א} האזינו השמים וגו'. יש להעיר ראשונה למה אמר ואדברה, ולא אמר על זה הדרך האזינו השמים דברי :

ב' למה לא כלל אותם יחד ויאמר האזינו השמים והארץ, או שמעו שמים וארץ :

ג' למה לשמים אמר לשון האזנה ולא ארץ אמר לשון שמיעה :

ד' למה לשמים אמר לשון ציווי האזינו לנוכח, ולא ארץ אמר ותשמע שהיה לו לומר ושמעי הארץ :

ה' למה לשמים אמר ואדברה דיבור קשה ולא ארץ אמר אמרי פי אמירה רכה :

ו' למה דקדק לומר אמרי פי ולא אמר אמרי :

וראיתי לרבתינו ז"ל (בספרי) שאמרו משה שהיה קרוב לשמים אמר האזינו השמים וגו', ישעיה שהיה רחוק מן השמים אמר שמעו שמים (ישעיה א ב, (עד כאן. ולדבריהם נתיישבו קצת מהדקדוקים לא כולם, וחוף מדרכם נראה לומר, וקודם נשכיל על דבר משמעות תיבת האזינו, והנה היא סובלת שני דרכים, אחד, הטה און, והשני, תאזין און :

לדרך הראשון יגיד שהשומע רחוק וצריך להטות אזנו, כדי שיוכל לשמוע, שבלא הטיית אזנו אינו יכול לשמוע, ולדרך השני יגיד שכל כך און השומע קרובה למשמיע שלה אמר האון. ודרך זה בו בחרו חז"ל, וכיון שהמלה סובלת גם כן דרך הראשון, ואין הכרע, און נלך בו, ובזה יתיישבו כל הדקדוקים על נכון :

והגם שקדמונינו בחרו דרך אחר, כבר אמרנו ששבעים פנים לתורה (במדב"ר יג טז, (ובענין האגדה יכולים לפרש הגם שיהיה הפירוש מנגד לדבריהם כל שאין הניגוד בדבר הלכה, ומה גם שיש לנו להסביל שני הדרכים בפסוק כאשר אבאר בסמוך :

הנה הדרך שאנו מיישבים בו כל הדקדוקים הוא על זה הדרך, לפי שהשמים הם עליונים כפשוט הענין, לזה קרא להם משה שיטו אונם, ואמר להם האזינו, פירוש הטו אונכם לשמוע דברי, ולא ארץ אמר ותשמע, פירוש מעצמה בלא הטיית און, כי לפניו היא עומדת, ויכולה לשמוע חיתוך המאמר היוצא מפיו, והוא אומר אמרי פי, להיותה כל כך קרובה אצלו :

ולדרך זה הרווחנו יישוב כל הדקדוקים, כי לפי שאחד רחוק ואחד קרוב לזה חלק ההערה לכל אחד כפי הראוי לו, לרחוק קרא שיטה און, והתנה על עצמו לקרא בקול גדול, והוא אומר ואדברה, ולקרוב כפי הראוי לו העירו שגם אליו ידבר, אלא שאינו צריך לקריאה, כי מעצמו ישמע הגם שלא יקרא בקול גדול, אלא בחיתוך אותיות מפיו תשמע בו :

ולדרך זה יתיישבו דברי ישעיה שאמר (ישעיה א ב) (שמעו שמים והאזינו ארץ, שנתן שמיעה לשמים, הגם שהם רחוקים ממנו, והאזנה לארץ הגם שהיא קרובה. הטעם הוא, כמו שגמר אומר ישעיה עצמו ואמר כי ה' דיבר, פירוש טעם שאמר בסדר זה להם כי ה' דיבר, ובערך המדבר שהוא הקדוש ברוך הוא יותר הם קרובים השמים, דכתיב (תהלים קטו טז) (השמים שמים לה', וכתוב (ישעיה סו א) (השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ולזה אמר שמעו שמים מה שדיבר ה', כי אינם צריכים הטיית און, והאזינו ארץ להיותה רחוקה, צריכה להטיית אונה לשמוע :

ואולי שתיבת האזינו יוצדקו בה שני הדרכים, על זה הדרך, בערך בחינת פה משה המחנך האותיות תהיה הכוונה כדברינו, ובערך נשמתו שהיא הרוחניות תהיה הכוונה כדברי רבתינו ז"ל, והדברים מוכיחים כן, שעל נשמתו של משה הוא שאמר חז"ל (בספרי) (לפי שהיה קרוב לשמים, כי עצמותו בארץ ידבר, ואין להכחיש המו ח ש :

עוד נתכוון שדיבר עם שני הרכבות שמהם בנוי האדם, אחד חלק הרוחני שיתיחס בשם השמים, ואחד חלק הגופני שיתיחס בשם הארץ, וכדרך שרמזו רבתינו ז"ל (סנהדרין צא) (בפסוק יקרא אל השמים מעל וגו') (תהלים נ ד) :

וכשדיבר לרוחניות שבאדם קרא אליו ואמר האזינו השמים, פירוש חלקי השמים שלהיותם טמונים בנסתר, לזה קראם להאזין, ואמר כנגדו דיבור קשה, כי הנפש תסבול מרות בעיני הבורא, כי תכיר חיובה :

וכנגד הגוף שהוא בנגלה, אמר ותשמע הארץ, פירוש חלקי הארץ, אמרי פי כי הגוף להיות טבעו רחוק מהמושכלות צריך אמירה רכה לשמוע :

עוד נתכוון לדבר עם הדרגות הנמצאים בישראל, אחד הם גדוליהם וראשיהם, ב' המה המון העם שאין להם שם בעם, וכינה לגדולים בשם שמים שהם במדרגה גדולה, והקדימם ודיבר להם בצווי האזינו השמים, ואחר כך אמר ותשמע הארץ, פירוש מעצמם ישמעו ההמון הנמשלים לארץ, כשיראו גדוליהם הולכים בדרך נכון, וכאומרם ז"ל (עיין זוה"ק ח"ג קיד) (וז"ל אי רישא דעמא אתתקן כולא א תתקן) :

עוד ירמזו אם יאזינו דברי תורה אז יהיו נקראים שמים, והוא אומר האזינו בזה אתם נחשבים שמים, על דרך אומרם (תהלים פב ו) (אני אמרתי אלהים אתם, וכמו שהארכנו בפרשת בראשית שעל ידי מעשה הצדיקים גם החומר מהפכים אותו ועושים אותו צורה, ועל ידי מעשה הרשעים מהפכים הצורה לחומר) :

וכבר אמרנו כי הצורה תתייחס בשם שמים, והחומר יתייחס בשם ארץ, ואמרו ואדברה, פירוש לא בשעת הטובה לבד תאזינו, אלא אפילו בשעה שידבר קשות בתוכחות על עון צריכין להאזין: ואמרו ותשמע הארץ וגו'. פירוש שאפילו אחר פרידת הנפש מהגוף ותשאר בחינת הארץ לבדה, אף על פי כן תשמע הארץ אמרי פי, פירוש על דרך אומרם בספר הזוהר (זוהר חדש בראשית בפסוק ויאמד אלהים יהי מאורות וז"ל צאינה וראינה וגו'), עתידה בת קול לאתערא בכל ציונא וציונא דבתי קברים ואומרת צאינה וראינה פוקו מתחות בליאותא דעפרא ואיתערו משנתכון בנות ציון כמה דאת אמר מה הציון הלז, עד כאן:

הוא המאמר שמבטיח ה' לצדיקים שישמע גופם אחר שיהיה בארץ, והוא אומר ותשמע הארץ אמרי פי, וממוצא דבר אתה למד שמי שלא יאזין דבר ה' לא ישמע גופו השוכן בארץ את קול הכרוז ההוא ולא יהיה עפרו ננער:

{ב} יערוף כמטר לקחי. פירוש על דרך אומרם ז"ל (אבות פ"ג מ"ז) (אם אין קמח אין תורה וכו', יכין הכתוב במאמר זה כי כמו שה' נותן מטר לזון ולפרנס כמו כן צריכין הם ללמוד תורה, וזה שיעור הכתוב יטיף כמו שאני מטיף המטר לקחי, וכאלו אמר יערוף לקחי כמטר, שאין הקדוש ברוך הוא שואל מהאדם ללמוד תורה עד שמכין לו כדי פרנסתו, וממוצא דבר אתה למד שאם לא יטיפו מפיהם טיפי תורה אין חפץ ה' לתת מטר, והוא מה שפירשנו במאמר התנא) שם (אם אין קמח אין תורה פירוש אם ראית שאין קמח דע שאין תורה, וטעם שכונה ללימוד תורה לשון זה יערוף, לדמות למעשה המטר שהוא מטיף):

עוד ירמוז כי כדרך שהמטר מניעתו תסובב מיתה להאדם כמו כן מניעת התורה תערפנו, על דרך אומר (ישעי' א' יט כ) (אם תאבו וגו' ואם תמאנו וגו' חרב וגו', וכפל לומר במלות שונות לקחי אמרתי, כנגד שני תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כנגד תורה שבכתב אמר לקחי שה' נתנה מידו ליד משה כתובה באצבע אלהים, והגם שלא נתן אלא עשרת הדברות, בהם כלולים כל מה שכתוב בספר התורה כמאמרם ז"ל) (זוה"ק ח"ב צג):

וכנגד תורה שבעל פה אמר אמרתי שהם דברים שנמסרו במאמר פה אל פה, וכינה לתורה שבכתב מטר ולתורה שבעל פה טל, לפי שהתורה שבכתב היא העיקר ויסוד כל דבר, ותורה שבעל פה הם תיקונים ודקדוקים שאינם מפורשים בה אלא נרמזים, והוא ענין שלקח הכתוב בדמיונה שדימה תורה שבכתב למטר שהוא יסוד ועיקר הכל, ותורה שבעל פה לטל שהוא תיקון והעמדה מה שעשה המטר כמו שהיא תורה שבעל פה לתורה שבכתב:

עוד ירצה על דרך אומרם אנשי אמת (באר היטב או"ח סי' רל"ח בשם האריז"ל) (כי מצות עסק תורה שבכתב אינה אלא ביום ולא בלילה, וכן אמרו בברייתא) מדרש שוח"ט יט ז (שמשא באותן מ' יום שהיה אצל ה' היה מכיר בין היום ללילה מהלימוד שהיה ה' מלמדו כשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה, ויש טעם בדבר שאין לימוד מקרא בלילה):

ולזה כינה תורה שבכתב למטר שאינו תמיד אלא בימות הגשמים אבל לא בימות החמה, וצא ולמד מה שאירע לרבא (תענית כ"ד) (על שהטריח להוריד גשמים שלא בעתם, כמו כן המקרא הוא דוקא בזמנו המוגבל לו יום ולא לילה, ודימה תורה שבעל פה לטל כמו שהטל לא מפסיק קיץ וחורף יומם ולילה כמו כן תורה שבעל פה אין לך זמן שאינו זמנה, ואל תקשה שהטל יפריחנו השמש כי אין המניעה מצד הטל):

כשעירם וגו'. יתבאר על דרך אומרם בברייתא (מדרש משלי י' (אמר רבי ישמעאל כשמעמידין את האדם בדיון אם יש בידו מקרא שואלין ממנו למה לא שנה ואם יש בידו משנה שואלין ממנו תלמוד וכן על זה הדרך, הנה מעומק דברי הברייתא מוכיחים הדברים שמי שיש בידו מקרא אין שואלין ממנו מעשה מרכבה אלא מדרגה אחת כפי יכולתו יותר ממה שטרח שעליו היה לטרוח גדר למעלה מזו, והוא אומר כשעירם וגו' וכרביבים וגו' פירוש כשיעור שימטיר ה' טיפין קטנים על הדשא שהוא קטן וכרביבים שהם טיפין גדולים ועבים עלי עשב שהוא גדול שיכול לסבול כדמיון זה מצות התורה כל אחד כפי כח שיכול להשיג, ויש בזה להקל ולהחמיר להקל על מי שאינו יכול להשיג יותר, ולהחמיר על מי שיכול הרבה ששואלין ממנו הכל ואפילו מעשה מרכבה):

{ג} (כי שם ה' אקרא. הכוונה כי הדבר אשר אליו יכין במאמריו הוא שם ה' על דרך אומרם ז"ל) (זוהר ח"ג צ"ח) (כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ועליה הוא אומר יערוף כמטר לקחי שהיא התורה שהיא שמו יתברך ופירש אקרא מלשון יקר):

עוד רמז שהגם שתלה להם עסק התורה בטל ומטר לא תהיה הכוונה בלימוד על זה, אלא לקרות בספר תורת ה', והוא אומר כי פירוש יהיה טעם שם ה' אקרא פירוש לקרות בתורתו שהיא שמו יתברך כדי שיתן גודל לאלהינו, וזו תקרא תורה לשמה לגדל ולפאר שם כבודו, ואמרו אקרא הוא מה שיעשה כל אחד מהם, או על דרך אומרם ז"ל (תיקוני זוהר תיקון סט דף ק"ב). (שנפשות כל עוסקי תורה הם ניצוצי משה ולא דור המדבר לבד אלא עד סוף כל הדורות כל העוסק בתורה כרוך הוא במשה, ולזה כינה עסק התורה של ישראל אליו ואמר אקרא והבן):

עוד ירצה אומר כי שם ה' וגו' נתינת טעם להנאמר אחר כך שהוא הבו גודל לאלהינו, והוא על דרך מה שאמרו ז"ל (שוח"ט כט יב) (בפסוק) (תהלים כב ד) (יושב תהלות ישראל שלא ישב ה' על כסא

התהלות עד שאמרו צבא השמים ברוך ה' אלהי ישראל ולא היה לו נחת רוח כשאמרו לו אלהי שמים וארץ ואלהי המלאכים, ולזה בא דברו הטוב כאן ואמר הבו גודל ומעלה לדבר זה שאינו חפץ ליקרא אלא אלהינו, והוא אומר לאלהינו כי באמצעות שקוראים בתורה שהוא שם ה', והוא אומר כי שם ה' אקרא בזה כשמשבחין העליונים ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל שבח זה יש בו גדולה ושבח, מה שאין כן כשאין ישראל עוסקים בתורה ואומרים המלאכים ברוך ה' אלהי ישראל שבח זה גרוע מאד מטה מטה וישתקע הדבר שהרי הם מכחישים חס ושלום כשאין עוסקין בתורתו שבאמצעותה יחס אלהותו עלינו, ורבותינו ז"ל דרשו הרבה דרשות) ספרי (וכפטיש וגו' :

{הצור תמים פעלו. פירוש לפי שקדם ואמר שעסק התורה יסובב טל ומטר, לזה העיר שאם האדם עסק בתורה ומזונותיו קשים ולחם אין, או שרואה אדם שאין עליו עול תורה ומואס בלומדיה ומוודין לו במדה גסה אכול ושבוע והותר כיעודים שנאמרו ללומדי תורה ונהפוך הוא, לא מפני זה יבעט ותולד בו ח"ו מינות אלא יצדיק הדין עליו ויאמר ה' אמת ודינו דין אמת, והוא אומר הצור פירוש לשון תוקף וחוזק וזה יגיד אל יד ה' הרודה באדם אף על פי כן תצדיק ותאמר תמים פעלו, זה כנגד מה שרואה את שדרכו למדוד בגסה של טובה ומדדו בדקה, וגמר אומר כי כל דרכיו משפט כלל בזה גם את שנתחייב בהם ולא הביא טובה על הרשעים אלא אם זכו לה כפי מעשיהם :

וגמר אומר אל אמונה וגו' ואמרו רבותינו ז"ל) ספרי (אל אמונה לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואין עול לשלם לרשעים צדקתם בעולם הזה, והכונה במאמר זה על פי דבריהם שאמרו) שוח"ט ד (בפסוק נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו) תהלים ד ח (שאמר דוד כי מעת שראה שלות הרשעים נשא קל וחומר בעצמו ומה לאלו שהם עוברי רצונו כך וכו', והוא אומר אל אמונה פירוש יצדיק הצדיק אמונת שכרו בה 'כשיראה מדת ואין עול שהוא שכר הרשעים שבעולם הזה על מיעוט זכותם :

צדיק וישר הוא. פירוש כי האדון ה' צבאות ברא העולם במשפט דכתיב) משלי כ"ט ד (במשפט יעמיד ארץ, ואמרו ז"ל) (תנחומא שופטים) (שנשבע ה' שיעמוד העולם על המשפט, אבל מצינו לו י"ג מדות שכולם רחמים, ואם נשבע על המשפט מה מקום לרחמים, אכן הסדר הוא על זה הדרך כי מתחילה כשיושב על המשפט הוא מעמיד המשפט על תלו וכשבא להשתלם מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים, והוא על דרך אומרו) (תהלים קמ"ה) (צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו פירוש כשהוא בא להדריך דבר הוא מדריך על קו הדין, אבל במעשיו פירוש בשעת מעשה כשבא אדם ומתחנן אל רחום וחנון ירחמהו, והוא אומר צדיק וישר הוא פירוש צדיק על קו הדין, וכפירוש רש"י במה שאמרו בגמרא) (ע"ז ו) ('ודילמא נח טריפה הוה ומתרחץ תמים כתיב ביה ומקשו ודלמא צדיק בדרכיו תמים במעשיו ופירוש רש"י) (צדיק בדרכיו על פי הדין וכו', וזה בתחלה אבל אחר כך וישר פירוש ישר לפני משורת הדין כאומרם ז"ל) (ב"מ ק"ח) (בפירוש פסוק ועשית הישר והטוב) (לעיל ו' י"ח וברש"י שם) : {השחת לו לא בניו. פירוש כשמשיחיתים דרכם גורמים רעה לעצמם, ומה רעה גורמים לא בניו פירוש שאינם נקראים בני אל חי כאומרם ז"ל) (ב"ב י) ('כשישראל הולכים בדרכו של מקום נקראים בניו וכשאין הולכים וכו' נקראים עבדים, והוא אומר שחת לו שלא יקראו בניו של הקדוש ברוך הוא, ואמרו מומם לפי שיש מקום לומר סוף סוף יגיע הדבר לאב מום הבנים ח"ו, לזה אמר מומם פירוש המום מהם בא לא מאבינו כי הוא ברא את האדם ישר, וכמאמר הנביא) (ישעי' ה' א ב) (כרם היה וגו' ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק וגו' ויקו לעשות ענבים וגו', והוא אומר מומם פירוש המום מהם בא, ופירוש מום על דרך אומרם ז"ל) (סוטה ג) ('אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, שהוא רוח רעה והיא תקרא מום בסוד אומרו) (לעיל ט"ו) (מום רע, והמשכת חלק זה הרע אינו אלא מצד מעשה האדם :

דור עקש ופתלתול וגו'. שאם יהיה עקש לבד, דברי התורה תשים המעקשים למישר, ומי גרם לזה שנשחת היותו עקש ופתלתול פירוש מתחזק בעקשותו, כאשר עינינו רואות בדורות הללו מיני אפיקורסות דרך עקש וכשאדם מישר עקשותיהם הם מתחזקים בארחות עקשים קשים, וזה אובדן מולדת בית :

{הלה' תגמלו זאת. אמר לשון גמול להעיר שבמקום שיגמלוהו טובות כעל כל אשר גמלם הנה הם משלמים רעה תחת טובה, ואמרו עם נבל ולא חכם ואין חכם הפכיות הנבל, לומר שהגם שיהיו עם נבל מטבעם אם היו חכמים לא היו נבלים עם ה', כי הנבל יכיר שחושך מיושר אך למחסור ולא יהיה נבל :

והוא מה שגמר אומר הלא הוא אביך וגו', סדר ד' חלוקות, א' שהוא ברא את האדם וכנגד זה אמר הוא אביך, שנית שקנה אותנו לעבדים במה שהוציאנו מיד פרעה והחיה אותנו במדבר והביא אותנו לארץ מלאה כל טוב וכנגד זה אמר קנך, ג' שתקן אותנו תיקון מעולה ורם בתת שכנתו בתוכנו וניבא אותנו, וזה תיקון גדול שעשה אותנו כלי ראוי לקבל הנבואה, וכנגד זה אמר עשך פירוש מעשה חדש מלבד הבריאה הרמוזה במאמר אביך, ד' שתכן אותנו התכוננות הנצחי לזכות בו חיי עולם הבא שהוא העיקר, והכונה בכל זה הוא שאין הנבל עושה נבלה עם גדר זה אם לא לצד היותו סכל והוא אומר נבל ולא חכם :

{ז}זכור ימות עולם. אמר ד' חלוקות כנגד ד' דברים שאמר בפסוק שלפני זה, כנגד אומרו הלא הוא אביך שרמז בו שהוא הבורא אמר זכור ימות עולם שהם ששת ימי בראשית שם ימצא כי הוא היוצר הוא הבורא, וכנגד אומרו קנך שרמז ליציאת מצרים ושאר הטובות שבהם קנה אותנו אמר בינו שנות דור ודור שיתבונן במה שפעל ה' בשנים של ב' דורות שהם דור היוצא ממצרים ודור רביעי הנכנס לארץ ובהם יכיר מעשיו יתברך לעם ישראל שבהם קנך, וכנגד אומרו עשך שהוא תיקון עליון שפירושנו בו שנתן שכירתו בתוכנו וניבא אותנו אמר שאל אביך ויגדך אביך הם הנביאים, וכן פירשוה רבותינו ז"ל (פרי, וכנגד ויכונןך שפירשנוה על הכנות עולם הבא אמר זקניך ויאמרו לך פירוש הם חכמי ישראל המכירים בהכנות הדבר והמושג לעולם הבא הם יאמרו לך :

{ח}בהנחל עליון גוים. פירוש כשהנחיל ה' ב"ה את הגוים לשרי מעלה זה יגיד אשר הם פחותים אצלו אשר לא רצה שיתכנו לשמו ונתנם לשרי מעלה :

בהפרידו בני אדם. פירוש שלא מסר ה' כל האומות ביד שר אחד אלא הפרידם ונתן חלק לכל שר ושר, ואופן החלוקה שעשה בהם כשיצב גבולם היתה למספר בני ישראל, פירוש יש לך לדעת כי כל מעשה ה' עשה זה לעומת זה וטוב ורע וכל נפשות שבנבראים נטעם ה' מב' אילנות אילן א' טוב וא' רע, אילן הטוב הוא אדם הראשון, אילן הרע הוא ס"מ אדם בליעל, וכשחטא אדם הראשון ונתערב רע בטוב חזרו להיות יוצאים מהולדת אדם הראשון גם נפשות רעות עד שיצאה נפש אחת טהורה שבה כלולות כל הנשמות הקדושות ונתברר האילן הטוב מחדש וזה הוא יעקב אבינו עליו השלום, ולזה אמרו (ב"מ פ"ד. זוה"ק ח"ג רמד,) שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם קדמאה והבן הדברים :

ואילן זה יש בו ע' ענפים והם ע' נפש שירדו למצרים, ואשר על כן כאשר הפריד ה' האומות הציב גבולם למספר בני ישראל עשה מהם ע' כנגד ע' ענפי הקדושה :

והכוונה בזה כדי שתהיה כל בחינה ובחינה של כל ענף מענפי הקדושה מושלת על שכנגדה בחלק הרע, וזה סוד (משלי ה' ה' (רגליה יורדות מות, שרגלים של הקדושה דורכים על ראשי הקליפה, ונמצאים ענפי יעקב שולטים ומולכים על האומות, ואמר כי חלק ה' עמו פירוש טעם לזה, להיות שהאומה אשר בחר לו ה' שיהיה הוא המושל עליה הם ישראל לזה נתכוון ה' והמליך ונישא את בני ישראל על כל האומות ובזה כאשר הוא מולך על ישראל הנה הוא מולך על כל העולם כולו, ואמרו חלק ה' עמו יכוין אל ישראל אחר שקבלו התורה שאז יקראו בשם עם ה', ואמרו יעקב חבל פירוש החבל שהוא ראש הנחלה, והוא מה שהעירותיך אליו ברמז אומרם ז"ל שופריה דיעקב כו' :

עוד יכוין לומר להיות שיש ב' בחינות בנשמות, יש שבאה מעולם עליון ולזה יאמר חלק ה' פירוש חלק מה' ב"ה כביכול, ויש נפשות שבאות ממקום הנקרא נחלת שדי ולזה יקרא יעקב חבל נחלתו, ודקדק לומר חבל לרמז ענין גדול אשר גילו יודעי חן כי כל נפש החיוני שבאדם יש לה חוט א' דבוק עם שורשה והוא יוצא מהנחירים ודבוק בשורשו למעלה ומשם יונקת הנפש לחיות, ועל נפש הרשע אמר הכתוב (במדבר ט"ו לא) (הכרת תכרת וגו' פירוש שאותו השורש הדבוק מהנפש למקום שממנו חוצבה יכריתנו ה' ושוב אין לה יניקה וזו היא מיתה רח"ל, ובצדיקים נאמר) דברים ד' ד (ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו', והוא אומרו חבל נחלתו והבן :

{י}ימצאהו בארץ מדבר ובתהו וגו'. נראה כי יכוין הכתוב על דרך אומרם ז"ל (ברכות ט (לא יצאו ישראל ממצרים עד שעשאוה כמצולה שאין בה דגים כו', ואמרו עוד) לקוטי תורה וירא (שאם היו ישראל מתעכבין במצרים היו נטמעים שם לעד לעולם כי היו נכנסים בנ' שערי טומאה, לזה אמר ימצאהו בארץ שהיא מדבר פירוש חרבה ואין בה ממש, ולזה לא אמר ימצאהו במדבר אלא בארץ מדבר והבן :

ואמר עוד שמלבד שהארץ מדבר מבלי ניצוץ קדושה אלא שהוא תהו יליל ישימון פירוש מלאה טינופת וטומאה, ותמצא שאמרו בזה (ח"א ט"ז (כי תהו הוא בחינת קליפה אחת וכמו כן יליל ישימון שהם בחינת הרע, שהמקום מושלל מהטוב ומוכלל מהרע, ולזה ה' סבבו פירוש לשון שמירה, ואמר לשון עתיד לומר שאותה שמירה שעשה לו לא נעדרה ועודנה תהיה תמיד, והכוונה בזה שהוציאם ממקום הרע ההוא שלא נטמעו שם עוד שבאותו מקום עצמו כשהיה מביא ה' המכות על מצרים היה שומר אותם, על דרך אומרם) שמות ט' ו (וממקנה ישראל וגו', בארץ גושן וגו) 'שם שם כ"ו (ולכל בני ישראל היה אור וגו) 'שם י' כ"ג (ולא יתן המשחית וגו) 'שם י"ב כ"ג (והוא אומרם יסובבנהו :

ואמרו יבוננהו פירוש על ידי שנתן להם תורה שהיא מקור הבינה שבזה יצרנהו כאישון עינו על דרך אומרם) משלי ב' יא (תבונה תנצרכה, ואמרו כאישון עינו כמאמר הנביא (זכרי' ב' יב) (כל] [כי] הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו, והכוונה בזה כדרך שאין העין סובלת נגיעת אצבע האדם בה, והטעם לצד כי גוף האצבע עכור והעין זכה ואין הרוחני סובל הגשמי, והוא סוד מאמר הרשב"י (זוהר ח"ב ריא :) שאמר ווי לה לנשמתא דסבלא אשא נוכראה, פירוש האש שבו נכנסת להענישה היא אש נכריה בערך אש הנשמה, ולזה תמצא שם שנפש הצדיק תטבול באש הנקרא נהר דינור פירוש בעוד שלא נתרחק האש ולא נגשם שבזה לא יצטערו והבן סודן של דברים :

והוא אומרם כאן כאישון עינו כי הם רוחניים וכל חוץ מהם גשמי ולזה ירעו וישחיתו בהם אפילו נגיעת העכור כמו שיריע נגיעת יד באישון עין, וזה היה אחר שהנחילם התורה, ולזה קדם לומר יבוננהו ואחר כך אמר יצרנהו כאישון עינו, והוא טעם מצות לא תעשה והבן :

עוד ירצה אומרו יבוננהו יצרנהו על דרך אומרם ז"ל (במסכת) (ברכות נ"ד: ג' צריכין שמירה וא' מהם הוא תלמיד חכם, והטעם לפי שהמזיקין מתקנאים ממעלת בן תורה ומתגרים בו, לזה אמר יבוננהו פירוש יתן לו התורה שנקראת תבונה) משלי ב' יא (לזה חל עליו לשומרו כאומרו יצרנהו וגו' : {יא} (כנשר יעיר קנו רז"ל) (ספרי (דרשו מה שדרשו בו), עיין רש"י ז"ל (וחוץ מדבריהם יתבאר על דרך אומרם ז"ל) (ויק"ר פי"ז (כי כשישראל עוברים רצונו אין בעל הדין נוגע בנפשות תחילה אלא מתחיל להעירו בנגעי בתים אחר כך בנגעי בגדים וכו'), והוא מאמר כנשר יעיר קנו כמו כן ה' מעורר בניו, גם מעוררם כפי היכולת שיוכלו עמוד בו כאומרם ז"ל) (ב"ר נ"ה ב' (שאין ה' מנסה האדם אלא בשיעור שיוכל לסבול :

ואומרו יפרוש כנפיו וגו' על דרך אומרם (ספרי דברים ג' כ"ט (ימינו פשוטה לקבל שבים, שאם על ידי הערה שיעיר ה' לישראל יתעוררו לשוב בתשובה תיכף ימינו פשוטה, ואמר יפרוש לעתיד זה שיעורה טעם שיפרוש כנפיו מעיקרא הוא בשביל שיקחהו לאיש ישראל החוזר בתשובה, שזולת זה לא היה פורש כנפיו, ואומרו ישארו וגו' על דרך אומרם ז"ל) (תיקוני זוהר תיקון ע קלא (בפסוק) (קהלת י' כ') ובעל כנפים יגיד דבר, כי יש כת אחת של מלאכים שנקראים בעלי כנפים ושירותם היא שכל דבור טוב וברכת ה' היוצאת מפי איש יהודי ישארו כנפיהם, והוא אומרו ישארו על אברתו פירוש ישא הבא ממנו מהטוב :

{יב} (ה' בדד ינחנו. יתבאר על דרך אומרם ז"ל) (תנחומא צו ז (בפסוק) (הושע ד' יז (חבור עצבים אפרים הנח לו, כשישראל יש ביניהם אחדות אפילו עובדי עבודה זרה הנח לו, פירוש על דרך) (אסתר ב' יא) והנחה למדינות עשה, והוא אומרו ה' בדד פירוש כשהעם בדד לשון בד ה' ינחנו, ואומרו ואין עמו אל נכר פירוש הגם שהם עובדי עבודה זרה אין ה' מחשיב לו עון זה, ומאמר אין עמו תתפרש על דרך שדרשו ז"ל) (סוכה מא (בפסוק) (ירמ' ל' יז (דורש אין לה, מכלל שיש לה, כמו כן במה לפנינו אמר אין עמו מכלל שיש עמו אלא שאין ה' מיסרו על זה :

עוד ירצה על זה הדרך אימתי ה' בדד ינחנו כשנגמר חלק הרע מישראל, והוא אומרו ואין עמו אל נכר שהוא חלק הרע הדבוק באדם מחטא האדם והמשכיל יבין : {יג} (ירכיבהו על במתי וגו'. אין זה נמשך עם האמור למעלה אלא התחלת ענין ונמשך למטה, וגזירת הדברים הוא וישמן ישרון וגו' :

{יד} (לא אלוה. פירוש גם הם אינם זובחים להם לצד היותם אלוה אלא לעשות להם צורכיהם ומבוקשם, וכנגד מה שעושים לעבודת אלילים אמר אלהים לא ידעום פירוש הגם שאינם יודעים אותם מה טיבם של האלילים הם עובדים אותם, ואומרו חדשים מקרוב באו וגו', עיין מה שפירשתי בפסוק (לעיל י"ג ז' (כי יסיתך אחיך וגו' :

{יח} (צור ילדך תשי. יתבאר על דרך אומרם ז"ל) (זוה"ק ח"ג רז (בשעה שרצה הקדוש ברוך הוא לברא את האדם נמלך במלאכים ואמרו לפניו מה אנש וגו') (תהלים ח' ה' (ונתעצם ה' נגד דברי המלאכים ובראו והעניש המנגדים ע"כ, ולזה כשישראל עוברים רצונו מחלישים טעם לידתו של אדם, והוא אומרו ילדך תשי :

ותשכח אל מחוללך. תתפרש לשון עדי כדרך אומרו) (הושע ב' (ותעד נזמה וחלייתה, והכונה שעשאך מחול עדי על כל הנבראים אפילו על המלאכים כאומרו) (תהלים ס"ו יב (הרכבת אנוש לראשינו, או על דרך אומרו) (ישעי' מ"ט ג (ישראל אשר בך אתפאר, שעשאך עדי לו יתברך ורז"ל אמרו) (ספרי (דרשות וכפטיש וגו' :

{כ} (כי דור תהפכות וגו'. פירוש לפי שאמר הכתוב בסמוך אסתירה פני וגו' ובזה לא ישקיף ויראה הגם שיעשה תשובה ויחננו קולם ואין זה מן הנכון לעשות כן, לזה גמר אומר הטעם כי דור תהפכות פירוש מתהפכים מטובה לרעה, ואומרו בנים פירוש אפילו יחשבו להטיב לבא אל גדר שיהיו נחשבים בנים לא אמן בם כי ישובו להרשיע ואין חזרתם שלימה ואשר על כן ראוי הוא להסתיר וגו' : {כז} (אמרת אפאיהם. פירוש אפאיהם אפי עמהם עד שיושבתו מאנוש :

{כח} (לולי כעס אויב וגו'. פירוש שכמה וכמה הכעסות הכעיסוני אויביהם והוא אומרו אגור מלשון) (משלי ו' ח (אגרה בקציר שאגור הוא כעסו של אויב ועומדים הם לכליון, וכשיראו שהשבתי שם ישראל ח"ו ינכרו צרימו פירוש יחשבו כי ישראל אמונתם נכריה ולא צדיק ויתחזק דבר אמת לשקר ח"ו, ועוד חושש פן יאמרו ידיו רמה פירוש מלבד שיכחישו אמונת ישראל ודתם יוסיפו לחטוא לומר שאמונתם אמונה ראויה, והוא אומרו פן יאמרו ידיו רמה וטובתם ושלותם לא מה' היא אלא מעבודה זרה אשר הם עובדים :

והוא אומרו ולא ה' פעל כל זאת פירוש כל טובתם והצלחתם, והראיה שלא עשו ישראל דבר רע מה שהם אינם עושים ויותר מהמה והם משלו בהם ויאבדום :

או ירצה שכל הפעולה הזאת שעשו השחתה גדולה בישראל והשביתו מאנוש זכרם יאמרו שלא עשה כל זה ה' אלא בצירוף כח ורצון עבודת ע"ז שהיא השליטתם עליהם :

{כט} (כי גוי אובד עצות. פירוש שאין חשש שהגוי יראה ויקח מוסר ויאמר ומה אלו על שהכעיסו מעט ראה מה עלתה בידם וכו' ויטיב מעשיו, והוא אומרו כי גוי אובד עצות פירוש אין בטבעו דבר זה ואבוד

הוא מעצות כאלו, ואין בהם תבונה להבין דבר מתוך דבר כמו שאמרנו לו חכמו ישכילו זאת פירוש חרי האף הבא על ישראל ומזה יבינו לאחריתם מה תהיה על מעלם :

{לא {איכה ירדוף. יש לפרשו הערה לגוי שאינו מתעורר בהערה נרגשת שהיא איכה ירדוף אחד וגו' פירוש אחד מהאומות אלף מישראל, פירוש כי בכל מלחמות הרגילים בין האומות לא ימצא דבר כזה שאין שונא משיג כח וגבורה כזו בין העמים :

איכה ירדוף אחד אלף. פירוש א' המיוחד מהאומות אלף מישראל וכו', ועיין מה שפירשתי בפרשת בחקתי בפסוק (ויקרא כ"ו ח ('ורדפו מכם חמשה מאה וגו' :

אם לא כי צורם. פירוש מדת הדין, וכמו שפירשתי בפסוק ד ('הצור תמים וגו', ואומר וה' הסגרים פירוש מדת רחמים עם מדת הדין שזולת זה לא היה כל כך ירידה לישראל שיפלו אלף לפני אחד :

{לא {כי לא כצורנו וגו'. פירוש הטעם שיתלו טעם אחד אלף כי צורם מכרם וה' הסגרים ולא יתלו לומר מבלתי יכולת ה' וגו' ח"ו וכמאמר משה לה' במעשה המרגלים, כי התוקף של ישראל אינו כתוקפם של האומות, שאין לך עבודה זרה שעמדה ימים רבים, בסוד) משלי י"ב יט (ועד ארגיעה לשון שקר, וצא ולמד מעבודה זרה של כמוש אשר תעו אחריה רוב האומות וכמה הפליאה עשות ככתוב בדברי רבינו סעדיה גאון ואף על פי כן והיה כלא היה ורבות כאלה, אבל צורנו שגיא כח מעלין בקודש ואפילו הגוים יסכימו על זה כאמור בדברי הנביא) מלאכי א' יא (כי גדול שמי בגוים, וכשיראו מפלת ישראל בדרך זה גם הם ישפוטו כן, והוא אומר ואויבינו פלילים לשון דיינים כאומר) שמות כ"א כ"ב (ונתן בפלילים פירוש ישפוטו גם הם שלא כצורנו צורם, אלא כשרואים השחתת ישראל ינכרו את האמת כמו שכתוב פן ינכרו וגו' פן יאמרו וגו' :

{לב {כי מגפן וגו'. פירוש נותן טעם למכירתם ולהקודם לה אמרתי אפאיהם, ואומדו מגפן כבר הודעת כי דבר שבקדושה יש כנגדו בסטרא אחרא כאומר) קהלת ז' יד (גם את זה לעומת זה עשה וגו', וישראל נמשלו לגפן) ב"ר צט ח (דכתיב) תהלים פ' ט (גפן ממצרים תסיע, וכנגדם כשהרשיעו אמר מגפן סדום, וגפן היא אילן הרע של אחיזת הרשעים כמו שגמר אומר ענבימו ענבי רוש וגו', ולפי שאינם אלא אוחזים בה ואין כל ענפם ממנה, לזה אמר מגפן ולא אמר כי גפן סדום גפנם, ובחר מכל דומה הרע סדום, לפי שנתמלאה סאתם כסדום :

ואומר ומשדמות עמורה כי כמו שבענפי אילן הקדוש יש גדר למעלה מגדר והעליון יתיחס אליו שם זכר להיותו משפיע והתחתון יתיחס אליו שם נקבה להיותו נשפע כמו כן המשיל אחיזות בשורשו הרע לב' גדרים, גדר הראשון יקרא גפן, וגדר ב' נקרא שדה, והמשכיל יבין בדוגמתם בקדושה ויאורו עיניו : {לד {הלא הוא כמוס עמדי וגו'. פירוש הגם שבשביל כעס אויב נמנעתי מעשות בהם משפט המתחייב להם על מעשיהם לא מפני זה יפטרו מעונש המגיע להם הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרות ליום הדין, ועל זה אמר הנביא) ישעיה' י' ג (ומה תעשו ליום פקודה, וצא ולמד מה שחרד שמואל מפחד יום הדין כאומרם ז"ל) חגיגה ד (:במעשה בעלת אוב, וכפל לומר כמוס עמדי חתום וגו', על דרך אומר) שמות ל"ד ז (נושא עון, וכשיגיע לגדר שיאמר נלאתי נשוא) ישעיה א' יד (יחתמהו באוצרות וינקום הוא מעושי רשעה בהוצאת שמש מנרתיקה) נדרים ח (:ולהט אותם יום ה', והוא אומר לי נקם פירוש שינקום הוא בעצמו כביכול :

{לה {לי נקם ושלם. יתבאר על דרך אומרם ז"ל) שם (שלעתיד לבא יוציא ה' חמה מנרתיקה הרשעים נידונים בה ולהטה אותם והצדיקים מתרפאין בה, והוא אומר לי נקם ושלם פירוש נקם לרשעים ושלם שכר טוב לצדיקים, ואומר לעת תמוט רגלם הוא סוד מאמר) סוטה מ"ט (עקבות משיחא, והוא בירורי ניצוצי רגלי ס"מ כשתמוט רגלם של עושי רשעה ותגמר ממה שנגע בה מדבר המעמיד כידוע ליודעי חן, ואומר כי קרוב יום וגו' הוא מאמר הנביא) צפני' א' ז (כי קרוב יום ה' וגו', ואומר וחש עתידות למו, הם הנחמות העתידות כשישתלמו עושי רשעה תיכף ימהר לקיים הבטחות העתידות לצדיקים :

{לו {כי ידין ה' עמו וגו'. אחר שגמר ענין מכעיסי אל עד סופם חזר להבטיח לכללות ישראל שלא לעולם יריב אתם, כי ידין ה' עמו פירוש יעמיד במשפט כוסות התרעלה אשר עברום ויראה צרות שעברו על הצדיקים מהם הרגו מהם שרפו מהם הפשיטום ובשביל הצדיקים אשר נצטערו יתנחם, והוא אומר ועל עבדיו יתנחם פירוש בשבילם יתנחם לומר די צרות הגלות, ועוד כשיראה ה' שאין כח בישראל להציל עצמן מהגלות, וכח אין בצדיקים ליסר בשבט מוסר למרגיזי אל, גם לא ישארו בישראל אנשים גדולים ונביאים חוזים בעלי רוח הקודש ואין אשכול וגו') מיכה ז, ('הוא אומר כי אזלת יד, ובזה אפס עצור פירוש על דרך) ש"א' ט יז ('יעצור בעמי פירוש שאין כח למדריכים בדרכי ה' להדריכם, ועזוב פירוש ומצד זה נשאר העם עזוב, ואמר ישראל אי אלהימו הגם שאין מעשיהם מהוגנים אף על פי כן יבא בטענה לפני האלהים הרמוז בתיבת צור, והוא חסיו בו כי ישראל הגם שירשיעו ויעברו על חלק ממצות ה' אף על פי כן כל מחסיהם בה', ועליו סובלים דלות ושפלות, ונהרגים על קדושת שמו, ועומדים ומצפים לצור גואלם והוא אומר חסיו בו :

{לח {ואומר אשר חלב זבחימו וגו'. הוא מאמר ה' נגד דבריהם, והרדפת הדברים הוא על זה הדרך כי ידין וגו' יתנחם על מה שסבלו עבדיו ועוד כי יראה כי אזלת יד וגו' ואמר וגו', והשיב ה' אשר חלב וגו' יקומו, ומוכן הדבר מעצמו הכרתם של אוכלי זבחימו כי לא יעילו ולא יצילו, ויכירו כי ה' הוא לבדו מושיע, והוא מה שגמר אומר ראו עתה כי אני וגו' :

יקומו ויעזרכם וגו'. לפי שיש ב' מיני עובדי עבודה זרה, יש שעובד עבודה זרה לאלוה גמור, ויש שעובד עבודה זרה לאמצעי, ועל שניהם צוה ה' כמו שפירשנוהו במקומו (שמות כ' ד, 'לזה אמר כנגד העובד עבודה זרה לאמצעי אמר יקומו ויעזרכם עזר בעלמא כי לסיבה זו עשאוה לעזור להועיל ביניהם ובין אלהי עולם, וכנגד העובד עבודה זרה לאלוה גמור אמר יהי עליכם סתרה :

{לט}ראו עתה כי אני הוא וגו'. 'כפל לומר ב' פעמים אני אני כנגד שתי טעיות של עבודה זרה שרמזנו בפסוק שלפני זה, לזה אמר אני פירוש ולא אחר שאתם חושבים בו לאלוה גמור, וכנגד עבודה זרה שעושים לאמצעי אמר אני הוא פירוש לבדי, וגמר אמר ואין אלהים עמדי אמצעי ביני לבין הנבראים :

אני אמית ואחיה. זה כנגד כת האומרים שפועל הרע אינו פועל הטוב וב' יכולות יש, לזה אמר אני אמית ואחיה, ולא בפרט זה בלבד אלא אפילו בפרטי פועלי הרע אני מחצתי ואני ארפא, ורז"ל דרשו (פסחים סח.) יעש"ד :

ואין מידי מציל. פירוש שכל הנבראים ימותו, ולזה דייק לומר ואין מידי ולא אמר ואין מציל מידי : {מ}כי אשא אל שמים וגו'. 'פירוש לשון שבועה, שנשבע בנשיאות ידיו לשן חרבו לנקום מצריו, והוא אומר אם שנותי ברק וגו', ואומר ותאחז במשפט פירוש יתקוף במידת הדין :

או ירצה שתסכים גם מדת הרחמים ותתחזק במשפט להשיב נקם לצרי ה' שהם אויבי ישראל שאינם שונאים אותנו אלא על דביקותינו בה', ואומר ולמשנאי הם כת המעברת ישראל על דת :

{מג}הרנינו גוים וגו'. 'פירוש כי בעשות ה' נקמה באויבי ישראל וירומם מדרגת ישראל ירננו הגוים על עמו ישראל לשבחם ולרוממם כאומר (תהלים קמ"ד) אשרי העם וגו', ואומר כי דם וגו' ונקם וגו' פירוש שלא דם לבד אלא גם צריו אשר חרשו און לו ישיב ה' להם נקם שחשבו לעשות, על דרך אומר (שם ז) 'ישבו עמלו בראשו, ואומר וכפר אדמתו עמו הוא גמר הדברים שהתחיל לומר כי ידין ה' עמו וגו' וגמר אמר כי הנמצא עדיין מהחטאים על ישראל תכפר עליהם הארץ אשר היתה לשמה ולחרפה שנים רבות זה יהיה לכפרת עון עם ה' :

{מד}הוא והושע בן נון. פירוש היה עומד עמו אבל הדיבור לא דיבר אלא משה כאומר וידבר, וכן אמר ה' 'ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם לשון יחיד אל משה, ואומר והושע ולא אמר והושע כמו שקרא לו משה, לפי שתוספת היו"ד היא ליקר וגדולה כרמוז במאמר (במדבר י"ג ט"ז) ויקרא משה להושע וגו' וכשהשווה הכתוב ואמר הוא והושע בן נון הסיר היו"ד, על דרך אומר (ישעי, י, טו) היתפאר הגרזן וגו' :

{מח}בעצם היום הזה לאמר. אומר לאמר, שיאמר להם לישראל שהוא עולה למות, וזה מכוון לדבריהם ז"ל שדרשו (ספרי) באומר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אוטרים וכו' יעש"ד :

{ג}ומות בהר. פירוש התרצה למות שאין הקדוש ברוך הוא לוקח נפשות חסידיו אלא לרצונם, ואומר והאסף אל עמיק על דרך אומרם (כתובות ק"ד.) שיוצאים הצדיקים להקביל פני צדיק, ולזה אמר ה' אליו שיאסף אל עמיו הבאים לקראתו :

עוד יתבאר על זה הדרך כי בא לתת שלשה טעמים למיתת איש האלהים, וזה שיעור הכתוב ומות, והטעם בהר פירוש על דרך אומרם ז"ל (סוטה י"ד.) (למה נקבר משה בהר נבו בשביל עון פעור כי בכל זמן שיזקוף ראשו פעור ימצא כנגדו משה ונכנע, וכאומר) לקמן ל"ד ו' (ויקבור אותו בגיא מול בית פעור, טעם ב' אשר אתה עולה שמה פירוש כדי שיוכל להשיג האושר שהשיג באמצעות מעשים טובים הנוראים מה שאין יכול להשיג בעודו משותף עם הגוף שאינו יכול להשיג המעלה ההיא, והוא אומר אשר אתה עולה שמה פירוש בעולם העליון, ג' והאסף אל עמיק על דרך אומרם ז"ל) (במ"ר פי"ט, (בפסוק) לקמן ל"ג כ"א (ויתא ראשי עם וגו' שבאמצעות משה יזכו דור המדבר, והם מתיחסים אליו כאומר) (שמות ל"ב ז) (רד כי שחת עמך, והוא אומר והאסף אל פירוש לסיבת עמיק להביאם לעולם הבא, והגם שבאהרן מצינו שאמר כן גם כן) כאן (ויאסף אל עמיו במקום שיש לדרוש דורשין :

{גא}על אשר מעלתם וגו' על אשר לא קדשתם וגו'. עיין מה שפירשתי בפרשת חקת בענין זה באורך : {גב}כי מנגד תראה וגו'. 'פירוש על דרך אומר (לקמן ל"ד א) (ויראהו ה' את כל הארץ, ועיין מה שפירשתי שם :

ושמה לא תבוא אל הארץ וגו'. 'קשה אחר שאמר ושמה לא תבוא מה מקום לחזור ולומר אל הארץ וגו', ויתבאר על דרך אומרם ז"ל (דב"ר ב ט) (שעתיד משה ליכנס לארץ עם האבות לעתיד לבא, ואמר בזוהר) ח"ב קכ (כי הוא יביא את ישראל אל הארץ בבא גאולתם, ולזה כשאמר ה' ושמה לא תבוא חש שיהיו הדברים נשמעים שמחליט לו ביאת הארץ לעולם ועד, לזה אמר אל הארץ אשר אני נותן וגו' פירוש עתה ולא אל אשר יתן לעתיד, ועיין מה שפירשתי בפסוק) (לעיל ג' כ"ה) (אעברה נא : חסלת פרשת האזינו